

ТИТ ВОЙНАРОВСЬКИЙ: ЦЕРКОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Ореста ШЕВЧЕНКО

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра новітньої історії України

Стаття присвячена діяльності о. мітрата Євгена Тита Войнаровського-Столобута як душпастиря, а також як генерального адміністратора митрополичих дібр греко-католицької Галицької митрополії.

Ключові слова: о. Тит Войнаровський, історіографія, Галичина, громадсько-політичне життя.

Основним джерелом доходів церкви є пожертви вірних, а в австрійську добу велику частину прибутків греко-католицької церкви приносила земельна власність, якою вона володіла. Маєтками митрополії управляв генеральний адміністратор митрополичих дібр, від керівних здібностей якого значною мірою залежало її матеріальне становище. Отримані кошти використовувались безпосередньо для потреб церкви, а також в добродійних цілях. У 1910–1938 роках посаду генерального адміністратора займав о. Т. Войнаровський, який, завдяки своїй надзвичайній працьовитості та організаційним здібностям, зумів одночасно поєднувати службу священика з господарською діяльністю¹.

На сьогоднішній день не існує жодної наукової праці, в якій були б ґрунтовно вивчені всі аспекти діяльності о. мітрата Тита Столобута Войнаровського (1856–1938 рр.). В 1961 р. за кордоном побачила світ автобіографія Т. Войнаровського під назвою “Низка споминів з мого життя”², в якій священик у публіцистичному стилі розповідає про свою працю заради добра українського народу. Ця книга значною мірою проливає світло на особистість автора, проте вона охоплює далеко не всю інформацію про його діяльність. Більше даних є в особистому архівному фонді о. Тита Войнаровського, матеріали якого зберігаються у відділі рукописів Львівського національного музею, а також в Центральному державному історичному архіві України у Львові.

Народився Тит Войнаровський 16 лютого 1856 р. в с. Ляцьке Товмацького повіту в родині священика³. Його батько, о. Петро Войнаровський, за легендою походив зі знатного козацького роду, представники якого були соратниками гетьмана Івана Мазепи. Після битви під Полтавою (1709 р.) вони змушені були еміґрувати з Гетьманщини та оселитися в Галичині⁴. о. Т. Войнаровський закінчив гімназію у Станіславові, пізніше студіював богослов'я у Львові. В 1880 р. він одружився, а в січні 1881 р. був висвячений на священика, через місяць призначений помічником пароха в с. Олеші⁵. Восени цього ж року померла його дружина. А оскільки чоловікам після висвячення на священика одружуватись вже не можна, о. Т. Войнаровський був змушений залишатися

самотнім до кінця свого життя. Згодом, за два роки до смерті, згадуючи цю прикру подію, о. Т. Войнаровський напише у своїх спогадах, що хоч він і був відданий покійній дружині всією душею, але згодом зрозумів, що її смерть була для нього особливою ласкою Божою, адже це дало йому можливість спрямувати всю свою енергію на Божу хвалу й для добра українського народу⁶.

В квітні 1883 р. о. Войнаровський був іменованій сотрудником при Архикатедральному соборі св. Юра у Львові. В 1884 р. призначений парохом в с. Кулачківцях, де подав ініціативу побудови нової церкви. Будівництво цього храму, завдяки зусиллям о. Тита, було завершене через два роки⁷. В 1888 р. він став парохом с. П'ядик⁸. В 1891 р. священник став парохом с. Топорівці⁹. А в 1894 р. його призначили на посаду пароха с. Балинці. Це село виділялося на фоні інших тим, що ставлення його мешканців до духовенства було вкрай вороже внаслідок конфлікту з попереднім священником. Доходило навіть до того, що одному чоловікові, який дав пожертву на Службу Божу, сусіди спалили хату, іншого побили і т. д. Згадану ворожнечу використали діячі Радикальної партії, які за короткий час здобули серед мешканців села велику кількість прихильників. Власне тому о. Т. Войнаровський вирішив прийняти посаду пароха Балинець, бо робота там давала йому можливість зреалізувати свою енергію. Перші два роки свого перебування в цьому селі він працював так активно, що навіть жодного разу не виїжджав за його межі ні до міста, ні в гості до інших священників. Кожної неділі та свята у нього в домі збиралися 'азди та дискутували з ним про прочитане в радикальних часописах. Результат цих зустрічей був такий, що незабаром радикали втратили в Балинцях всіх своїх прихильників¹⁰.

Велику увагу о. Т. Войнаровський приділяв підвищенню освітнього рівня своїх парафіян. Усі села, в яких він душпастерював, могли похвалитись найкращими читальнями та іншими національними установами. Всупереч усім труднощам, які йому створювала влада, о. Т. Войнаровський засновував україномовні школи, та дбав, щоб у них працювали висококваліфіковані педагоги¹¹. Будучи парохом Балинець, він не тільки зумів викоринити у цьому селі неграмотність, але й багатьох хлопців послав для продовження навчання до Коломиї, де утримував своїм коштом бурсу¹². Саме в період праці в сільських парохіях о. Т. Войнаровський займався парцеляцією землі¹³.

В 1907 р., маючи велику довіру селян, священник був обраний послом до австрійського парламенту від Української національно-демократичної партії¹⁴. В зв'язку з цим, він був змушений залишити Балинці. Високо оцінив роботу о. Т. Войнаровського о. Антін Глодзінський, священник, який душпастерював в цьому селі після нього. У листі до о. Т. Войнаровського він написав, що в релігійному плані народ тут дуже добре вихований, і "є більша віддача від роботи в церкві, ніж у по інших парохіях"¹⁵.

Обов'язки посла у Відні Тит Войнаровський виконував до 1910 р. Після того він вже не повертався до Балинець, а оселився у Львові, де став каноніком митрополичої капітули й генеральним адміністратором митрополичих дібр¹⁶.

о. Т. Войнаровський був давно відомим митрополиту А. Шептицькому як особа, що займалася парцеляцією. Владика сам купував землі, які той розпарцельовував. Так наприклад, в 1906 р. митрополія придбала частину маєтку Миловане¹⁷. Владика подарував цю землю товариству Просвіта¹⁸, яке заснувало там сільськогосподарську школу¹⁹. Після завершення парцеляції маєтку Милованя митрополит дав гроші о. Т. Войнаровському на придбання маєтку Коршів. Спершу глава греко-католицької церкви планував подарувати його Станіславському єпископству, оскільки воно було створене римською курією без отримання нею урядових гарантій на відповідну державну дотацію. Проте станіславський владика, Григорій Хомишин, не схвалив цієї ідеї, бо вважав за краще отримувати від митрополії платню в готівці. Таким чином, Коршів став черговим маєтком, який о. Войнаровський розпарцелював між селянами²⁰, а парк і город, загальна площа яких становила понад 15 моргів, митрополит А. Шептицький подарував товариству “Сільський господар”. Дізнавшись про плани товариства утворити там сільськогосподарську школу, він пообіцяв фінансувати її з власних коштів²¹. Отже, станом на 1910 р. владика знав о. Т. Войнаровського не тільки з відгуків інших людей, але й особисто. Очевидно ця обставина і стала причиною призначення його на посаду генерального адміністратора митрополичих дібр.

Через 3 роки після цього, тобто в 1913 р., о. Т. Войнаровський купив для митрополії фільварок в с. Зарваниця. Як відомо, це село має для греко-католиків особливе значення, адже існує легенда, що це – місце об’явлення Матері Божої. Рішення про покупку о. Т. Войнаровський прийняв фактично одноосібно, бо владика Шептицький спочатку вагався, чи доцільно це робити, адже в такому випадку було потрібно позичати гроші, оскільки всієї суми, необхідної для покупки, митрополія не мала²². Взагалі, з листів митрополита до о. Т. Войнаровського випливає, що перший, по можливості, волів уникати кредитів, в той час як другий навпаки був схильний купувати нерухомість за позичені гроші, а потім віддавати з прибутків від набутого майна. Тож коли владика, який на той час перебував за кордоном, довідався про придбання Зарваниці, написав до о. Т. Войнаровського, що якщо це вже вдалося зробити, то треба тішитися, але зізнається, що радше б тішився, якби це не вдалося²³. Але вже через чотири дні в наступному листі митрополит зізнався, що він дякує Богу за те, що Зарваниця не дісталася до рук “непокликаних”²⁴.

Одним з джерел церковних доходів була торгівля деревом з митрополичих лісів. Щоб допомогти владиці Шептицькому продавати деревину великими партіями, о. Т. Войнаровський, ще будучи парохом Балинець, тобто до офіційного призначення на посаду генерального адміністратора, налагодив контакти з німецькою фірмою “І. Ф. Глезін’ер”, яка займалася переробкою дерева. Детально оглянувши ліси поблизу Перегінська, які належали митрополії, священник запропонував побудувати в цій місцевості невелику залізницю, щоб було легше транспортувати вантаж. Експерти фірми підтримали цю ідею, але серед її

персоналу не було нікого, хто знав би українську чи польську мову й міг би зайнятися викупом землі під трасу залізниці та самою будовою. Тому о. Т. Войнаровський в 1909 р. домовився з графами Домініком і Йосифом Потоцькими, які погодилися за відповідну винагороду взяти на себе ці обов'язки²⁵.

Інколи траплялися випадки зловживань, які генеральний адміністратор був змушений ретельно розслідувати²⁶. Так наприклад, М. Зданевич, управитель маєтку в Уневі-Якторові, в одному з листів до о. Т. Войнаровського доповідає священику, що за його дорученням виявив численні крадіжки, здійснені лісником Масюком²⁷. На підтвердження своїх слів автор додав зізнання злодія, яке той був змушений написати після того, як начальник представив йому докази його правопорушень²⁸. о. Т. Войнаровський також вимагав, щоб його інформували про всі роботи, які проводилися в маєтках митрополії²⁹.

Ще одним джерелом доходу був сільський туризм. В Підлютому митрополія володіла великим будинком, частину кімнат якого влітку орендувала заможним міським жителям, які бажали відпочити на природі. Розпоряджався цим знову ж таки о. Т. Войнаровський. Про це свідчать адресовані йому численні листи від різних осіб, які просили священика зарезервувати їм кімнати³⁰. В деяких випадках генеральний адміністратор надавав людям можливість провести відпустку в селі безкоштовно. Так, наприклад, Ілля Кокоруза в одному з листів подякував священику за “ласкаво надане його сім'ї” помешкання в Підлютому³¹.

Одним з обов'язків о. Т. Войнаровського було формування кадрів Адміністрації митрополичих дібр³². Він стежив за тим, щоб серед осіб, які працювали в церковних маєтках не було людей, які недоброзичливо ставляться до українців. Так наприклад, отримавши донос на одного з своїх підлеглих – Йосифа Ришкевича, буцім-то той вороже налаштований до українців, Т. Войнаровський дав розпорядження його безпосередньому начальнику, Якиму Ганкевичу, негайно провести відповідне розслідування. Останній у листі від 14 грудня 1907 р. повідомляє, що з'ясував це питання. Й. Ришкевич, за словами автора, належав до української національності, і хоч був римо-католиком, святкував свята за старим стилем й голосував цього року на виборах за посла-українця. Ганкевич написав, що хоч він сам ще не мав нагоди познайомитися з побережниками, але за короткий час свого урядування зауважив, що це здібний чоловік, який ретельно виконує свої обов'язки. Отець декан Ю. Зубрицький, котрий Ришкевича добре знав, каже, що попередники Ганкевича вважали його за найкращого слугу, та що він ніколи ворожо не виступав проти українців, але сам є й вважає себе представником цієї нації. Тому Ганкевич попросив о. Т. Войнаровського вислати йому той анонімний лист і дати дозвіл з'ясувати, хто був автором доносу, щоб потім подати на нього в суд.³³

Розмір заробітної плати працівникам Адміністрації митрополичих дібр о. Т. Войнаровський встановлював сам. Про це свідчать адресовані йому письмові прохання від осіб, які просять підняти їм платню³⁴. Заслуговує на увагу

лист від співробітника Товариства захисту сиріт ім. Митрополита Андрея Шептицького, яке знаходилося в Посічі. Автор подякував о. Т. Войнаровському за те, що з огляду на перенесення ним важкої недуги, йому надано для поправки здоров'я цілорічну платну відпустку³⁵. Цей документ свідчить, що священник вмів оцінювати труд своїх підлеглих і допомагав їм навіть тоді, коли вони втрачали працездатність, і з точки зору фінансової вигоди було краще просто забути про них і прийняти на роботу когось іншого.

В обов'язки о. Т. Войнаровського входила також виплата гонорарів особам, які надавали митрополії якісь послуги, наприклад, лікарям, які лікували митрополита³⁶. Як адміністратор Столових митрополичих дібр, о. Войнаровський займався також справами Народної Лічниці у Львові. Він був одним з тих, хто мав право вирішувати, який інвентар потрібно купити для цього закладу. Зокрема відомо, що о. Т. Войнаровський вів переговори з Федором Олесницьким щодо придбання Лічницею рентген-апаратів, які були власністю останнього³⁷.

Владика Шептицький надавав матеріальну допомогу жіночим монастирям, що опікувалися дітьми-сиротами. Наприклад, митрополія щороку дарувала дрова сестрам Пресвятої Родини, які отримували сиротинець в Залукві³⁸. Відповідав за це також о. Т. Войнаровський, про що свідчать адресовані йому листи сестер. Він вирішував, яким монастирям, і в якому розмірі потрібно надати фінансову допомогу³⁹. Маючи хист до підприємництва, о. Т. Войнаровський консультував черниць, як краще їм розпорядитися своєю нерухомістю⁴⁰.

Відомо, що Митрополит А. Шептицький надавав стипендії для навчання талановитим молодим людям. Генеральний адміністратор митрополичих дібр належав до числа радників владики, які допомагали йому визначитися, хто саме заслуговує на таку допомогу, про що свідчать численні прохання, адресовані священнику. Щоб проілюструвати це, наведемо зміст листів від пані Івонни Іваницької з Буковини, яка вчилася в Мілані. В першому з них, від 21 березня 1931 року, вона подякувала о. Войнаровському за 200 американських доларів, і пообіцяла, що буде старатись за ці кошти закінчити навчання в Мілані, а потім якнайскоріше повернути гроші о. Т. Войнаровському⁴¹. У листі від 4 грудня 1931 р. Івонна Іваницька повідомила, що їй переказали, що о. Т. Войнаровський порадив їй письмово представити митрополиту свою ситуацію. Далі авторка розповіла, що виїхавши зі Львова, вона планувала давати концерти в Галичині, й так заробити собі гроші на навчання в Мілані. Та влада не дала їй дозволу на загальний побут в цьому краї, тому вона мусіла виїхати на Буковину. Перед від'їздом І. Іваницька встигла дати лише один концерт в Коломиї, який мав такий самий матеріальний і моральний успіх, як і у Львові. На Буковині ситуацію погіршував той факт, що чиновники не діставали по чотири місяці своєї платні. Але тепер, коли п. І. Іваницька отримала звістку від о. Т. Войнаровського, в неї знову появилася надія, що вона матиме кошти на навчання⁴².

Загалом генеральний адміністратор мав великий вплив на митрополита, що було загальновідомо. Так наприклад, директор Земельного іпотечного банку, Мирон Гаврисевич, у листі до о. Т.Войнаровського написав, що в очолюваній ним організації в жовтні 1928 р. відбудуться Надзвичайні загальні збори. До цього часу митрополит А.Шептицький, повинен вирішити, чи буде він брати участь у підвищенні капіталу банку, а якщо так, то яку суму планує для цього виділити? М. Гаврисевич повідомляє, що станіславський владика Г. Хомишин погодився інвестувати в ЗІБ 2 000 000 золотих. Тому автор листа радить не допускати можливості, щоб митрополит “залишився позаду”, однак він переконаний, що для цього потрібно комусь на нього “натиснути”, а це може вдатися лише о. Т. Войнаровському⁴³. Останні слова підтверджує лист від Владислава Лан’єрта, який дякував о. Т.Войнаровському за те, що той погодився зайнятися його справами. Ким саме був автор, невідомо, але зі змісту листа випливає, що він займався підприємницькою діяльністю. Лан’єрт пише, що йому недоцільно безпосередньо вдаватися до владика А.Шептицького, бо, наскільки він автор знає з досвіду ін. людей, той не полагоджує жодної, хоч би найменшої справи, яка стосується Адміністрації митрополичих дібр, сам, не порадившись з о. Т. Войнаровським.⁴⁴

Довір’я владика А. Шептицького до цього священика була настільки великою, що саме йому, а не комусь іншому він дав письмове доручення голосувати замість себе на виборах до представницьких органів влади⁴⁵.

Проте, все ж таки бували ситуації, коли думки цих двох церковних достойників не співпадали. Прикладом цього може бути справа покупки земельної ділянки для монастиря отців редемптористів. Як відомо, митрополит А. Шептицький запросив ченців цього римо-католицького чину з-за кордону для проведення місій в українських селах. Причиною цього була стурбованість владика тим фактом, що деякі миряни в Галичині не є достатньо добре обізнані з догмами католицької віри. Ігумен монастиря редемптористів, о. Йосиф Схрайверс, бельгієць за походженням, в 1923 р. вирішив придбати маєток в с. Голоску. Це були обгороджені чотири морги саду, в середині якого є став (зараз на території згаданого села знаходиться вулиця Замарстинівська міста Львова і, як відомо, після здобуття Україною незалежності редемптористи повернули собі розташований там монастир). А в той час, коли Схрайверс купував його, він планував зробити в цьому домі жіночий монастир сестер-редемптористок, які, згідно з його планами, через 2 роки мали приїхати з Бельгії. Також ігумен вважав, що колись там можна буде розмістити друкарню⁴⁶. Для цього він попросив у о. Т. Войнаровського, як в адміністратора столових дібр, надати ченцям позику в розмірі 9 000 доларів⁴⁷. Також о. Схрайверс попросив, щоб генеральний адміністратор сам зайнявся покупкою, оскільки самому ігумену потрібно щонайменше місяць часу, щоб отримати дозвіл вищих настоятелів, а справа термінова. Т. Войнаровський відповів на це, що митрополія таких грошей не має й позичити не може. Отримавши відмову, Схрайверс порадив священику

все таки купити землю в Голоско, якщо не для редемптористів, то для митрополії, бо шкода щоб така ділянка перейшла в чужі руки. Як написав сам о. Т. Войнаровський в одному з листів до владики А. Шептицького, отримавши таку інформацію, він, “ледве живий”, піднявся з ліжка (в 1923 р. о. Т. Войнаровський був важко хворий) і поїхав до Голоска, думаючи, що може це “вказівка Божа”, щоб перед смертю він ще виконав складений 20 р. тому обіт щодо заснування ремісничої школи для української молоді. На думку священика, в цей час такий навчальний заклад був актуальний більш, ніж будь-коли, бо від його наявності, чи відсутності, залежить існування українців в Галичині. Справа в тому, що після закінчення українсько-польської війни українських службовців звільняли з роботи, не кажучи вже про працевлаштування нових, а випускники учительських семінарій, за словами о. Т. Войнаровського, також сиділи вдома без заняття. Тому він був переконаний, що наша молодь лише в тому випадку матиме забезпечене майбутнє, якщо отримає ремісничу, чи промислову фахову освіту. Священик вважав, що земля в Голоску була ніби призначена для цього, як через своє розташування, так і завдяки наявності водойми. Оглянувши ділянку, о. Т. Войнаровський постановив її придбати. Священик був прикро вражений, довідавшись, що тепер цю землю купують редемптористи. Генеральний адміністратор у листі до митрополита назвав це покаранням Божим за свої власні та цілої нації гріхи. Він іронічно попросив владику А. Шептицького не забути передбачити в контракті, кому мають редемптористи заповісти згадану ділянку після виселення українців з Галичини⁴⁸ (очевидно під виселенням він розумів еміграцію). Цей лист свідчить про відмінність пріоритетів о. Т. Войнаровського та митрополита: якщо перший, вважав найважливішим економічний добробут нації, то другий на перше місце ставив її обізнаність з догматами католицької церкви.

Але, незважаючи на деякі розбіжності в поглядах, о. Т. Войнаровський мав великий авторитет в очах владики Шептицького. Як людина, наближена до митрополита, він мав вплив на надання священикам парохій. Про це свідчить велика кількість листів до нього з проханням допомогти тому чи іншому претенденту зайняти вакантну посаду. Так наприклад, о. Василь Залуцький в одному з листів подякував о. Войнаровському за клопотання в справі надання йому парохії⁴⁹. Священик Омелян Троян теж висловлює вдячність за те, що його пообіцяли прийняти та дали йому добру роботу⁵⁰. о. Т. Войнаровський також допомагав особам, які бажали прийняти чернечий постриг. Цибуляк Тереза, мешканка с. Бучачки Гвоздецького повіту, яке знаходилося поблизу Балинець, висловила священику подяку за те, що той рекомендував її на місце кандидатки жіночого монастиря василіанок⁵¹.

Як канонік митрополичої капітули, о. Т. Войнаровський цікавився також справами греко-католиків на еміграції. Він листувався з представниками українського духовенства, намагаючись ознайомитися з їхніми проблемами. Так наприклад, священик Дмитро Добротвор зі штату Огайо подав

о.Т.Войнаровському відповідь на запитання: “Чому наш владика (очевидно йшлося про єпископа Сотера Ортинського) – чоловік здібний і рухливий, має проблеми з мирянами й духовенством в Америці⁵²?” о. Т. Войнаровський не оминав своєю увагою також проблеми світських людей, які виїхали закордон. Зокрема, він допомагав митрополиту збирати необхідну інформацію про умови їхнього проживання там. Дуже цікавим є лист від Швегеля, австро-угорського консула в Канаді, який повідомив, що отримав листа від о. Войнаровського з проханням вислати для митрополита А. Шептицького книгу “Канада, її історія, продукція та природні ресурси” (1906), а також інші публікації, які могли б зацікавити “рутенського” пралата. Ці книги о. Т. Войнаровський просив надіслати на ім’я Mr. Grau-Wandmayer – секретаря генерального консульства Австро-Угорщини у Нью-Йорку. Швегель повідомляє, що вислав за згаданою адресою два примірники вищезгаданої книги на англійській мові, а також інші книги. Далі він запитав, чи могли б зацікавити митрополита різноманітні публікації на сільськогосподарську тематику, а також звіти експериментальних фермерських господарств Швегель також написав, що при потребі буде щасливий надіслати їх митрополиту⁵³.

Помер о. Т. Войнаровський 21 лютого 1938 р., на 83-ому році свого життя. Він так ніколи не вийшов на пенсію, залишаючись до самої смерті на посаді генерального адміністратора митрополичих дібр⁵⁴.

Як священник о. Т. Войнаровський велику увагу приділяв підвищенню рівня культури та освіти своїх парохіян, зокрема, зростанню їхньої релігійної та національної свідомості. Перебуваючи на посаді генерального адміністратора митрополичих дібр, він користувався великим авторитетом в очах владики Шептицького. Митрополит не приймав жодного рішення, яке б стосувалося маєтків митрополії, не порадившись з о. Т. Войнаровським. Характерною рисою о. Т. Войнаровського, як господарника, була стратегічність мислення. Це проявлялося, зокрема, в тому, що він сприяв розширенню володінь митрополії шляхом покупки нею нових ділянок землі, розраховуючи, що раніше чи пізніше, витрати окупляться і придбана нерухомість почне приносити чисті прибутки. Крім того, о. Т. Войнаровський намагався отримувати якнайбільші зиски з фільварків, які перебували у власності митрополії, про що свідчить хоча б будівництво залізниці для транспортування деревини з її лісів. Доходи з маєтків митрополії владика Шептицький мав можливість використовувати на добродійні цілі, наприклад, на утримання сиротинців, надання стипендій для студентів та допомогу українським молодіжним організаціям.

TYT VOINAROVSKY: ECCLESIASTIC ACTIVITY

Oresta SHEVCHENKO

Ivan Franko National University of Lviv;
Department of Contemporary History of Ukraine

The article is dedicated to the activity of the Mitred Father Tyt Yevhen Voynarovsky-Stolobut, priest and administrator of the metropolitan possession of Ukrainian Greek-Catholic Church.

Key words: Tyt Voynarovsky, historiography, Galicia, social activity

- ¹ Ті, що від нас відійшли // Життя і знання. – 1938. – №. 2. – С. 126–127.
- ² Войнаровський Т. Низка споминів з мого життя / Т. Войнаровський // Історичні постаті Галичини XIX–XX ст. – Нью-Йорк - Париж - Торонто, 1961. – С. 15–75.
- ³ Войнаровський Т. Низка споминів з... С. 15.
- ⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 682. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 6.
- ⁵ О. Мітрат Тит Войнаровський. З приводу 50-ліття священства // Діло. – 1931. – №. 80. – С. 12.
- ⁶ Войнаровський Т. Низка споминів з... С. 75.
- ⁷ Там само. С. 16 – 18.
- ⁸ О. Мітрат Тит Войнаровський... С. 22.
- ⁹ Войнаровський Т. Низка споминів з... С. 23 – 24.
- ¹⁰ Там само. С. 24 – 27.
- ¹¹ ЛНБ НАН України. Від. Рукописів. – Ф. Барвінського. – Арк. 1-2.
- ¹² Передвиборчий рух // Діло. – 1907. – №. 91. – С. 1.
- ¹³ Див: Шевченко О. Участь Тита Войнаровського у парцеляції земель Східної Галичини // Український історичний збірник. – 2008. – Вип. 39. – С. 152–158.
- ¹⁴ ЛНБ НАН України. – Від. Рукописів. – Ф. о/н. – Спр. 4106. – Арк. 1.
- ¹⁵ Національний музей ім. А. Шептицького у Львові. Відділ рукописів. – Ф. Тита Войнаровського. – Рк. 3534. – Арк. 1–1 зв.
- ¹⁶ Ті, що від... С. 126–127.
- ¹⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 682. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 69.
- ¹⁸ Там само. Спр. 7. – Арк. 79.
- ¹⁹ Там само. Спр. 6 – Арк. 70.
- ²⁰ Войнаровський Т. Низка споминів з... С. 54–55. Пор.: ЦДІАУЛ. – Ф. 682. – Оп. 1. – Спр. 82. – Арк. 2.
- ²¹ Шевчук Г. Фахово-господарська та культурно-освітня діяльність Товариства “Сільський господар” (1899–1944) : дис. ... канд. іст. наук. : 07. 00. 01 / Шевчук Ганна Йосипівна – Львів, 2005. – С. 28. Пор.: Войнаровський Столобут / Т. Столобут-Войнаровський // Енциклопедія українознавства. – Т. 1. – Львів, 1993.
- ²² ЦДІАУЛ. – Ф. 682. – Оп. 1 – Спр. 205 – Арк. 4. Пор.: ЦДІАУЛ. – Ф. 682. – Оп. 1 – Спр. 205. – Арк. 10–11.
- ²³ ЦДІАУЛ. – Ф. 682. – Оп. 1. – Спр. 205. – Арк. 9.
- ²⁴ ЦДІАУЛ. – Ф. 682. – Оп. 1. – Спр. 205. – Арк. 12.
- ²⁵ Войнаровський Т. Низка споминів з... С. 61–62. Пор.: ЦДІАУЛ. – Ф. 682. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 14–14 зв.
- ²⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 682. – Оп. 1. – Спр. 124. – Арк. 9 зв.
- ²⁷ Там само. Спр. 124. – Арк. 13 зв.
- ²⁸ Там само. Спр. 124. – Арк. 14.
- ²⁹ Там само. Спр. 36. – Арк. 9–9 зв.

-
- ³⁰ Там само. Спр. 166. – Арк. 3–3 зв.
³¹ Там само. Спр. 132. – Арк. 17.
³² Там само. Спр. 126. – Арк. 1–1 зв.
³³ Там само. Спр. 97. – Арк. 15–15 зв.
³⁴ Там само. Спр. 126. – Арк. 3.
³⁵ Там само. Спр. 99. – Арк. 1.
³⁶ Там само. Спр. 122. – Арк. 10.
³⁷ Національний музей ім. А. Шептицького у Львові. – Рк. 3323. – Арк. 1–2.
³⁸ ЦДІАУЛ. – ф. 682. – Оп. 1 – Спр. 30. – Арк. 59.
³⁹ Національний музей ім. А. Шептицького у Львові. – Рк. 3425. – Арк. 2.
⁴⁰ Там само. – Рк. 3425. – Арк. 3
⁴¹ ЦДІА – Ф. 682. – Оп. 1 – Спр. 126. – Арк. 4 - 5.
⁴² Там само. Арк. 10 - 11 зв.
⁴³ Там само. – Спр. 96. – Арк.3.
⁴⁴ Там само. – Спр. 140. – Арк.4 - 4зв.
⁴⁵ Там само. Спр. 1. – Арк. 9.
⁴⁶ Національний музей ім. А. Шептицького у Львові. – Рк. 3419. – Арк. 1–3 зв.
⁴⁷ Національний музей ім. А. Шептицького у Львові. – Рк. 3378. – Арк. 1.
⁴⁸ Там само. Рк. 3378. – Арк. 2–2 зв.
⁴⁹ Там само. Рк. 3407. – Арк.3–4.
⁵⁰ Там само. Рк. 3546. – Арк. 1.
⁵¹ Там само. Рк. 3428. – Арк. 1–2.
⁵² ЦДІАУЛ. – Ф. 682. – Оп. 1 – Спр. 115. – Арк. 3.
⁵³ Там само. Спр. 31. – Арк. 1
⁵⁴ Ті, що від... С. 127.